

УДК 378.147-057.875:[81.161.2'1]-047.22
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.6/27.204660>

Лілія РУСКУЛІС,
orcid.org/0000-0003-2293-5715
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна) ruskulis_lilys@ukr.net

МЕТОДИ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті проаналізовано погляди педагогів та лінгводидактів на поняття «метод навчання», визначено його як спосіб діяльності, спосіб учіння, систему норм педагогічної взаємодії, комплекс навчальних засобів і прийомів, основну категорію методики навчання в будь-якій галузі освіти; доведено, що відмінною ознакою є тісна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, скерована на досягнення високого результату; розглянуто наявні класифікації методів навчання. Запропоновано власне бачення цього феномена як способу взаємоузгодженої співпраці викладача й студента з вивчення мовознавчих дисциплін у сучасному інноваційно-інформаційному освітньому просторі, що спрямований на формування лінгвістичної компетентності. З'ясовано, що метод передбачає спільну співпрацю викладача й студента (суб'єкт-суб'єктні відносини) у процесі формування лінгвістичної компетентності (зокрема, фонетичної, лексикологічної, граматичної, правописної та стилістичної субкомпетентностей), засвоєння інформаційного обсягу мовознавчих дисциплін за допомогою різноманітних джерел (наукової, науково- й навчально-методичної літератури, словників, довідників, із використанням ресурсів усемережжя). Взятиши за основу класифікацію методів навчання за способом взаємодії вчителя та учня, обґрунтовано доцільність виокремлення методу бесіди (дискусії), спостереження й аналізу мовних явищ і фактів, лінгвістичного експерименту, методу вправ, методу роботи з навчально- й науково-інформаційними джерелами, проблемного методу, що стали провідними в створенні методичній системі формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови. Запропоновано авторські контент-методи (контент-термін; контент-лінгвотеорія, контент-комунікація); доведено їх ефективний вплив на засвоєння мовознавчих дисциплін, оскільки фахові поняття становлять вагомий частку мовознавчого потенціалу майбутніх учителів української мови.

Ключові слова: метод, контент-метод, контент-термін, контент-лінгвотеорія, контент-комунікація.

Liliia RUSKULIS,
orcid.org/0000-0003-2293-5715
Doctor of Science in Pedagogics,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature
V. O. Sukhomlinsky Mykolayiv National University
(Mykolaiv, Ukraine) ruskulis_lilys@ukr.net

SPECIFIC TEACHING METHODS IN THE STUDENT'S LINGUISTIC COMPETENCE FORMATION SYSTEM

The article analyzes the educators' and linguists' views on the "teaching method" concept, which is defined as a method of activity, a method of teaching, a system of norms of pedagogical interaction, a complex of teaching aids and techniques, the main category of teaching methodology in any field of education. The distinctive feature is proved to be the close interaction of the educational process subjects, aimed at achieving high results. The represented classifications of teaching methods have been considered. The author suggests her own vision of this phenomenon as a way of mutually coordinated cooperation between the teacher and the student on the study of linguistic disciplines in the modern innovative and informational educational space, aimed at the formation of the linguistic competence. The method has been found to involve the joint cooperation of the teacher and the student (subject-subject relations) in the process of forming linguistic competence (in particular; phonetic, lexicological, grammatical, spelling and stylistic subcompetences), mastering of the information volume of linguistic disciplines through a variety of sources (scientific, scientific and educational methodological literature, dictionaries, reference books using the resources of the Internet). Based on the classification of methods according to the way of the teacher-student interaction, the expediency of standing out the method of conversation (discussion), observation and analysis of language phenomena and facts, a linguistic experiment, a method of exercises, a method of working with educational and scientific-informational sources, problematic methods, that became leading in the created methodical system of formation of the linguistic competence of future teachers of the Ukrainian language have been well-grounded. The author's content-methods (content-term, content-linguistics, content-communication) have been suggested. They have been proved to be effective in facilitating the acquisition of linguistic disciplines, since professional concepts make a significant share of the linguistic potential of future teachers of Ukrainian.

Key words: method, content-method, content-term, content-linguistics, content-communication.

Постановка проблеми. Стрижневим завданням ЗВО у час спрямування їх на інтеграцію до європейського освітнього простору є модернізація фахової підготовки майбутніх учителів української мови. Сучасна школа потребує такого вчителя, який оволодів глибокими лінгвістичними знаннями, набув професійних навичок, став лінгвокреативним, прагнучи власного фахового розвитку й мобільності, висловлював інноваційні ідеї й упроваджував їх у процесі практичної підготовки. Досягти високих результатів можна шляхом вибору традиційних і впровадження інноваційних методів навчання, що здатні визначити шляхи досягнення освітньої мети й забезпечити формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови.

Аналіз досліджень. Проблему дослідження методів навчання усебічно висвітлено в працях педагогів (А. Алексюк, І. Лернер, С. Максимюк, М. Махмутов, І. Підласий, М. Скаткін, І. Харламов та ін.) та лінгводидактів (З. Бакум, О. Біляєв, О. Горошкіна, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, В. Мельничайко, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін.). Науковці репрезентують власні погляди на тлумачення поняття «метод навчання», пропонують різноманітні їх класифікації.

Метою статті є з'ясування поняття «метод» у педагогіці й лінгводидактиці; репрезентація власного бачення поняття та контент-методів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літератури з педагогіки (А. Алексюк, І. Лернер, С. Максимюк, М. Махмутов, І. Підласий, М. Скаткін, І. Харламов та ін.) дав можливість з'ясувати погляди науковців на поняття «методи навчання» та їх класифікацію. Зокрема, М. Махмутов, пропонуючи методи навчання та методи учіння, переконує, що методи – це система норм педагогічної взаємодії, визначена принципами навчання та скерована на вибір прийомів і шляхів конкретних дій, результатом яких є досягнення мети навчання (Махмутов, 1985: 39). С. Максимюк вважає, що метод є способом «учіння, за допомогою якого вчитель передає, а учень засвоює знання, уміння й навички», наголошуючи, що доцільно розглядати методи викладання та методи учіння, де перші – «це різноманітні спроби, які допомагають учням засвоїти програмовий матеріал, сприяють активізації навчального процесу», а другі – це «відбиття глибинного процесу засвоєння знань, формування умінь та навичок» (Максимюк, 2005: 169). Способом діяльності, різнобічним та комплексним підходом до діяльності, спрямованим на досягнення мети навчання, вважає метод Ю. Бабанський, роз-

глядаючи методи за джерелом знань; за відповідним етапом навчання; за способом керівництва навчальною діяльністю; за логікою навчального процесу; за дидактичними цілями (Бабанський, 1988). Проведені розвідки переконують, що в педагогіці метод трактується як спосіб діяльності (учіння), система норм педагогічної взаємодії, однак відмітною ознакою є тісна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, скерована на високий результат навчання.

З'ясування проблеми трактування поняття «метод навчання» є актуальним та дискусійним і у сучасній лінгводидактиці (З. Бакум, О. Біляєв, О. Горошкіна, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, В. Мельничайко, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін.). Науковці репрезентують авторське розуміння його, пропонують власні класифікації, що свідчить про постійний поступ лінгводидактичної науки, переосмислення функцій традиційних та потребу у виокремленні інноваційних методів.

Зокрема, в «Словнику-довіднику з української лінгводидактики» з'ясовуємо, що методи навчання – «упорядковані способи взаємопов'язаної взаємодії вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання навчально-виховних завдань, реалізацію вимог чинних навчальних програм» (Пентилюк, 215: 144). Л. Мамчур, зважаючи на особливості формування комунікативної компетентності, вважає, що це – «системна, упорядкована взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу, яка має <...> спільну ціль – формування комунікативної компетентності» (Мамчур, 2012: 171). Нам імпонує думка О. Кучерук, яка наголошує, що метод – «основна категорія методики навчання в будь-якій галузі освіти <...>, спосіб досягнення навчальної мети, який передбачає єдність навчальної діяльності вчителя й учнів» (Кучерук, 2011: 12). Аналіз дослідження дефініції «метод навчання» переконує, що лінгводидакти вбачають у ньому тісну взаємодію, злагоджений діалог суб'єктів навчання – вчителя (викладача) й учня (студента).

Проведені розвідки в педагогіці й лінгводидактиці дали можливість з'ясувати поняття «метод навчання» з огляду на формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови, під яким розуміємо «*спосіб взаємоузгодженої співпраці викладача й студента з вивчення мовознавчих дисциплін у сучасному інноваційно-інформаційному освітньому просторі, спрямований на формування лінгвістичної компетентності*» (Рускуліс, 2018: 224). Сутність поняття демонструємо на рис. 1.

Отже, метод передбачає спільну співпрацю викладача й студента в процесі формування лінгвістичної компетентності (зокрема, фонетичної, лексикологічної, граматичної, правописної та стилістичної субкомпетентностей, засвоєння інформаційного обсягу мовознавчих дисциплін (практикуму з української мови, вступу до мовознавства, сучасної української літературної мови, української діалектології, старослов'янської мови, історії української мови, культури мови, стилістики української мови, загального мовознавства, лінгвістичного аналізу тексту) за допомогою різноманітних джерел.

Погоджуючись із думкою В. Текучова, що метод, маючи різноманітні ознаки, є явищем складним, може бути уналежненим до різних класів (Текучов, 1980: 67), констатуємо і той факт, що в сучасній лінгводидактиці немає єдиної класифікації методів навчання, а групи методів залежать від змісту, який у них вкладено науковцем. Слід наголосити, що в сучасній методичній науці загально визнаною є класифікація за способом взаємодії вчителя й учнів (О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк, А. Передрій, Л. Рожило), у межах якої з'ясовано методи усного викладу матеріалу (розповідь, пояснення), бесіди, спостереження за мовою, роботи з підручником, вправ, проблемного навчання (Пентилюк, 2004). О. Кучерук, урахувавши особливості предмета та ґрунтуючись на вихідних положеннях компетентісно-цільового підходу до навчання мови, пропонує три групи методів: 1) формування мовної компетентності, 2) формування мовленнєвої текстової компетентності, 3) формування комунікативної компетентності (Кучерук, 2011: 156–157). Нам імпонують дослідження О. Потапенка, який репрезентує когнітивні методи: емпатії (вживання), смислового бачення, символічного бачення, евристичних запитань, порівняння, конструювання понять і правил, метод гіпотез, придумування та ін. (Потапенко, 2005: 12). Беззаперечно, актуальною є заувага вченого щодо застосування методу роботи з електронними носіями, методу лінгвістичної інтуїції, лінгвістичного програмування. Такої ж

думки дотримується С. Караман, наголошуючи, що «комп'ютер спроможний виконувати найрізноманітніші операції, давати будь-яку навчальну інформацію, необхідний довідковий матеріал» (Караман, 2004: 171–172). Отже, дослідження переконують, що в сучасній лінгводидактиці репрезентовано розлогу класифікацію методів навчання з огляду на специфіку вивчення певного мовного явища, предмета навчання, поступу інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Аналіз науково-методичної літератури, власний досвід роботи у ЗВО переконують, що доцільним є виокремлення таких авторських контент-методів, як: **контент-термін; контент-лінгвотеорія, контент-комунікація**. Якщо «контент» (з англ. content) – це зміст; суть, основний зміст; обсяг, об'єм, місткість (Балл, 1996: 231), то: **контент-термін** – різноаспектне тлумачення змісту лінгвістичного явища у компаративному аспекті (початкова школа – основна школа – старша школа – ЗВО), чітке упорядкування терміносистеми майбутніх учителів української мови, якою вони оперують на заняттях із мовознавчих дисциплін; **контент-лінгвотеорія** – організація навчальної діяльності, в процесі якої відбувається оволодіння інформаційним обсягом мовознавчих дисциплін у внутрісистемних, міжсистемних і міжпредметних зв'язках; **контент-комунікація** – взаємодія викладача й студента, спрямована на обмін інформацією, в основі якої – чітка система комунікативних намірів і план співпраці студента з аудиторією (викладач, одногрупники, товариші, учнівський колектив, колеги, батьки) (Рускуліс, 2018).

Контент-методи реалізуються шляхом виконання низки таких завдань, як: аналіз наукової, науково-методичної літератури (на предмет тлумачення мовознавчого поняття); укладання бібліографії джерел, які опрацьовано; розгляд матеріалу шкільного підручника (функціонування терміна); укладання компаративного термінологічного словника (початкова школа – основна школа – старша школа – ЗВО); добір матеріалу в усережжі, виготовлення власного; підготовка

Рис. 1. Метод навчання в методичній системі формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови

графічної наочності, що «описує» термін; усне представлення розвідки.

Реалізація контент-методів допоможе глибоко опрацювати термін, занурившись у мовознавчу теорію, відповідно формуючи лінгвістичну компетентність студентів, готує їх до проходження навчальної та виробничої практик, активізує самостійну та навчально- й науково-дослідницьку діяльність.

Висновки. Уважаємо, що запропоновані контент-методи ефективно сприятимуть засвоєнню інформаційного обсягу дисциплін лінгвістичного циклу, бо саме оволодіння терміносистемою, орієнтування в лінгвістичній теорії, якісне мовлення є яскравими показниками рівня фахової підготовки майбутніх учителів української мови. У перспективі плануємо запропонувати систему вправ, які б передбачали реалізацію авторських контент-методів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-український словник: у 2 т. Близько 120 000 слів. / упор. М. І. Балла. Київ : Освіта, 1996. Т. 1. 752 с.
2. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
3. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.
4. Максимюк С. П. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 667 с.
5. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : монографія. Умань : Видавець «Сочінський», 2012. 449 с.
6. Махмутов М. И. Современный урок. Москва : Педагогика, 1985. 184 с.
7. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : підручник для студентів філологічних факультетів університетів / кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.
8. Педагогика : учебное пособие для студентов педагогических институтов / под ред. Ю. К. Бабанского. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
9. Потапенко О. І., Кожуховська Л. П., Товкайло Т. І., Чубань Т. В. Лінгводидактика (курс лекцій) : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Міленіум, 2005. 402 с.
10. Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : монографія / за заг. ред. М. Пентиліук. Миколаїв : ФОП Швець В. М., 2018. 420 с.
11. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
12. Текучев А. В. Методика русского языка в средней школе: учебник для студентов педагогических институтов по специальности № 2101 «Рус. яз. и литература». Москва : Просвещение, 1980. 44 с.

REFERENCES

1. Anhlo-ukrayins'kyi slovnyk: u 2 t. Blyz'ko 120 000 sliv [English-Ukrainian Dictionary: 2 vols. About 120.000 words] / upor. M. I. Balla. Kyiv: Osvita, 1996. T. 1. 752 s. [in Ukrainian].
2. Karaman, S. O. Metodyka navchannya ukrayins'koyi movy v himnaziyi: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchyykh zakladiv osvity [Methods of teaching the Ukrainian language in the gymnasium: a textbook for stud. of higher educational institutions]. Kyiv: Lenvit, 2000. 272 s. [in Ukrainian].
3. Kucheruk, O. A. Systema metodiv navchannya ukrayins'koyi movy v osnovniy shkoli: teoriya i praktyka: monohrafiya [System of Methods of Teaching Ukrainian in Primary School: Theory and Practice: A Monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU imeni I. Franka, 2011. 420 s. [in Ukrainian].
4. Maksymyuk, S. P. Pedagogika: navch. posib [Pedagogy: a tutorial]. Kyiv: Kondor, 2005. 667 s. [in Ukrainian].
5. Mamchur, L. I. Perspektyvnist' i nastupnist' u formuvanni komunikatyvnoyi kompetentnosti uchniv osnovnoyi shkoly: monohrafiya [Perspective and continuity in the formation of communicative competence of primary school students: a monograph]. Uman': Vydavets' "Sochins'kyi", 2012. 449 s. [in Ukrainian].
6. Makhmutov, M. I. Sovremennyyi urok [Modern lesson]. Moskva: Pedagogika, 1985. 184 s. [in Russian].
7. Metodyka navchannya ukrayins'koyi movy v serednikh osvitnikh zakladakh: pidruch. dlya stud. filol. fakul. univer. [Methods of teaching Ukrainian in secondary schools: a textbook for students of philological faculties of universities] / kol. avtoriv za red. M. I. Pentylyuk. Kyiv: Lenvit, 2004. 400 s. [in Ukrainian].
8. Pedagogika: ucheb. posobiye dlya studentov ped. in-tov [Pedagogy: training manual for students of pedagogical institutions] / pod red. Yu. K. Babanskogo. 2-ye izd., dop. i pererab. Moskva: Prosveshcheniye, 1988. 479 s. [in Russian].
9. Potapenko, O. I., Kozhukhovs'ka L. P., Tovkaylo T. I., Chuban' T. V. Lihvodydaktyka (kurs lektsiy): navchal'nyy posibnyk dlya studentiv filolohichnykh spetsial'nostey vyshchyykh navchal'nykh zakladiv [Linguistics (lecture course): a textbook for students of philological specialties of higher educational institutions]. Kyiv: Milenium, 2005. 402 s. [in Ukrainian].
10. Ruskulis, L. Metodychna systema formuvannya lnhvistychnoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv ukrayins'koyi movy u protsesi vyvchennya movoznavchykh dystsyplin: monohrafiya [Methodical system of formation of linguistic competence of future teachers of the Ukrainian language in the process of studying linguistic disciplines: a monograph] / za zah. red. M. Pentylyuk. Mykolayiv: FOP Shvets' V. M., 2018. 420 s. [in Ukrainian].
11. Slovnyk-dovidnyk z ukrayins'koyi lnhvodydaktyky: navch. posib. [Dictionary of Ukrainian Linguistic Guide: A Tutorial] / kol. avtoriv za red. M. I. Pentylyuk. Kyiv: Lenvit, 2015. 320 s. [in Ukrainian].
12. Tekuchev, A. V. Metodyka russkogo yazyka v sredney shkole: uchebnyk dlya studentov ped. in-tov po spetsial'nosti No 2101 "Russkiy yazyk i literatura". [Methods of the Russian language in a high school: a textbook for students of pedagogical institutes on a specialty "Russian language and literature"]. Moskva: Prosveshcheniye, 1980. 44 s. [in Russian].